

УДК 81'28:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-35>

СЛОБОЖАНСЬКИЙ ДІАЛЕКТ НА ПІВНОЧІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: НА ПРИКЛАДІ ВІДЕОМАТЕРІАЛІВ ПРО ВІЙНУ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

SLOBIDSKA UKRAINE DIALECT IN THE NORTH OF LUHANSK REGION: BASED ON VIDEO MATERIALS ON RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE

Мунтян О. О.,

orcid.org/0000-0002-7004-0249

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології та перекладу

Київського національного університету технологій та дизайну

У статті досліджено слобожанський діалект на півночі Луганської області на прикладі відеоматеріалів про війну Росії проти України. Засобами мови людина репрезентує та вербалізує світ, відображаючи не лише об'єктивну реальність, а й дійсність, що існує у свідомості. Літературна мова й діалекти по-різному відтворюють світ: діалектне мовлення розкриває інші аспекти світобачення, пояснює унікальні явища культури та особливості світосприйняття. Глобалізаційні процеси впливають на лінгвістику, включаючи діалектологію, але остання залишається важливою складовою сучасної лінгвістики, що захищає мовну ідентичність та національні цінності. Вивчення українських діалектів залишається актуальним, зокрема у контексті війни з Росією, що надає вченим цінний матеріал для аналізу.

Метою статті є визначення мовних особливостей слобожанського діалекту української мови на основі відеоматеріалів про початок війни Росії проти України. Завдання: 1) визначити поняття діалекту; 2) представити загальні характеристики діалектів української мови; 3) подати основні особливості слобожанського діалекту; 4) проаналізувати особливості прояву слобожанського діалекту у відеоматеріалах з півночі Луганської області про початок війни Росії проти України.

У ході дослідження виявлено, що діалекти – це територіально обмежена форма мови, що існує в усній комунікації. Українська мова сформувалася на основі діалектів південних та південно-західних земель. В українській мові виділяються три наріччя: північне (поліське), південно-східне та південно-західне. Слобожанський діалект – один із сучасних діалектів південно-східного наріччя української мови, поширений у південно-східних регіонах Сумської та Харківської областей, на півночі Луганської та суміжних територіях Росії. Активізація діалектного мовлення в умовах війни пов'язана з тим, що у стресових ситуаціях люди шукають підтримки серед співрозмовників на тому ж діалекті, що створює відчуття зв'язку та комфорту. Діалект є частиною ідентичності та культурного спадку, що забезпечує відчуття стабільності й підтримки. У стресових ситуаціях люди частіше спираються на автоматичні процеси мовлення, тому можуть використовувати діалект без свідомого наміру. На основі відеоматеріалів з півночі Луганської області про початок війни Росії проти України визначено такі найбільш відмінні риси слобожанського діалекту, що виявляються навіть у найпростіших висловлюваннях: 1) на фонетичному рівні зближення звуків [e] – [и], [o] – [a], [и] – [і], м'якість шиплячих *щ* та *ч*; 2) на морфологічному рівні редукування *в-* на початку займенників; 3) на граматичному рівні редукування *-о* в дієсловах I дієвідміни в першій особі множини в теперішньому часі, закінчення *-ть* у дієслів I дієвідміни в інфінітиві; 4) на лексичному рівні тяжіння до праслов'янських лексем, менш властивих іншим діалектам української мови та українізація російських лексем.

Ключові слова: українська мова, діалект, Луганщина, слобожанський діалект, війна Росії проти України.

The article examines the Slobidska Ukraine dialect of the Luhansk oblast based on video materials about Russia's war against Ukraine. With the means of language, a person represents and verbalizes the world reflecting not only objective reality but also the reality that exists in consciousness. Literary language and dialects reproduce the world in different ways: dialect speech reveals other aspects of worldview, explains unique cultural phenomena and features of world perception. Globalization processes affect linguistics, including dialectology, but the latter remains an important component of modern linguistics that protects linguistic identity and national values. The study of

Ukrainian dialects remains relevant, particularly in the context of the war with Russia, which provides scientists with valuable material for analysis.

The aim of the article is to determine the linguistic features of the Slobidska Ukraine dialect of the Ukrainian language based on video materials on the beginning of Russia's war against Ukraine. The objectives are: 1) to define the concept of dialect; 2) to present the general characteristics of dialects of the Ukrainian language; 3) to present the main features of the Slobidska Ukraine dialect; 4) to analyze the peculiarities of the manifestation of the Slobidska Ukraine dialect in video materials from the north of the Luhansk oblast about the beginning of Russia's war against Ukraine.

The research demonstrates that dialects are a territorially limited form of language that exists in oral communication. The Ukrainian language was formed on the basis of the dialects of the southern and southwestern lands. There are three large dialects in the Ukrainian language: northern (Polissia), south-eastern and south-western ones. The Slobidska Ukraine dialect is one of the modern dialects of the southeastern dialect of the Ukrainian language spread in the southeastern regions of Sumy and Kharkiv oblasts, in the north of Luhansk oblast and adjacent territories of Russia. Activization of dialect speech in the conditions of war is connected with the fact that, in stressful situations, people look for support among interlocutors in the same dialect, which creates a sense of connection and comfort. Dialect is part of identity and cultural heritage providing a sense of stability and support. In stressful situations, people often rely on automatic speech processes, so they can use dialect without conscious intention. Based on video materials from the north of the Luhansk oblast about the beginning of Russia's war against Ukraine, the following most distinctive features of the Slobidska Ukraine dialect were identified, which are revealed even in the simplest expressions: 1) on the phonetic level, the convergence of the sounds [e] – [и], [o] – [a], [и] – [і], palatalization of sibilant consonants *ц* and *ч*; 2) on the morphological level, reduction of *в-* at the beginning of pronouns; 3) on the grammatical level, reduction *-о* in verbs in the first person plural in the present tense, ending *-ть* in verbs in the infinitive; 4) on the lexical level, the attraction to Proto-Slavic lexemes, which are less characteristic of other dialects of the Ukrainian language, and Ukrainization of Russian lexemes.

Key words: Ukrainian language, dialect, Luhansk oblast, Slobidska Ukraine dialect, Russia's war against Ukraine.

Актуальність проблеми. Засобами мови людина репрезентує та водночас вербалізує світ, відображаючи не тільки об'єктивну реальність, а й дійсність, яка існує у свідомості. Літературна мова й діалекти неоднаково віддзеркалюють пізнаний людиною світ: діалектне мовлення як симбіоз мови й культури розкриває інші – невідомі літературній мові – аспекти людського світобачення, пояснює унікальні явища матеріальної та духовної культури, традиції й особливості світосприйняття [1, с. 7].

Сучасні глобалізаційні тенденції впливають на лінгвістику, у тому числі й на діалектологію, тобто, галузь лінгвістики, що вивчає діалектне мовлення. Іноді може виникати помилкове уявлення про те, що діалектологія втрачає свою актуальність і вже досягла піку розвитку, оскільки нові напрями дослідження лінгвальних явищ швидко набирають популярності в сучасній мовознавчій науці. Однак, такі міркування не мають під собою достатньо підстав, оскільки діалектологія є важливою складовою сучасної лінгвістики, що відіграє роль бар'єра, який захищає від втрати національних духовних цінностей та мовної ідентичності. Вона є засобом ідентифікації мовного виразу різних етнічних груп українців, оскільки діалекти відображають національну пам'ять і виражають сучасний стан мовлення на різних територіях країни [2, с. 17]. Дослідження українських діалектів завжди залишатиметься актуальним, оскільки воно надає вченим цінний матеріал для аналізу, особливо з урахуванням екстралінгвальних чинників.

Війна Росії проти України, що почалася 22 лютого 2022 року, дала новий поштовх для вивчення діалектів Української мови, зокрема, діалектів регіонів України, що наразі окуповані Росією. В мережі Інтернет масово з'являлися та продовжують з'являтися відеоматеріали, які ілюструють спротив українського народу проти окупанта, з різних куточків країни, та дійовими особами в яких виступають прості люди, що в стресовій ситуацію говорять саме так, як їх навчили в дитинстві, що дозволяє прослідкувати сучасні особливості діалектів вказаних регіонів України, зокрема, діалектів нині окупованої Луганщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи питання мови та діалекту, дослідники стверджують, що діалект є «не літературною» мовою [3, с. 95]. Якщо розглядати діалекти

у контексті художньої творчості, українська культурна спадщина насправді багата на вражаючі приклади. Наприклад, це – твори Ю. Федьковича, М. Павлика, Д. Харов'юка, М. Козоріса, Д. Павличка, в яких дослідники відзначають використання гуцульських діалектних форм. Одним з прикладів твору, що використовує гуцульські діалекти, є «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського. Д. Бедзик у своєму творі «Украдені гори» використав лемківську говірку [4, с. 127–128]. У творах С. Жадана можна знайти такі лексичні одиниці та вирази, що відображають мовну специфіку Луганщини. Багато з місцевими говірками експериментують і музиканти, які беруть народні тексти, пишуть для них рок-музику й у такий спосіб осучаснюють перлини народної творчості [3, с. 97].

Варто зауважити, що проблема лінгвістичного освітлення діалектів не є новою. Наприклад, ще у 1972 році С. Єрмоленко встановила, що діалектизми відрізняються від стандартних одиниць літературної мови за наявністю можливих фонетичних, фонетико-морфологічних варіантів та інших особливостей. Вона також вважала, що художній стиль дозволяє використання діалектів, і деякі письменники вбачали в цьому особливу цінність [5, с. 5].

Діалектне мовлення цікавило учених і раніше. Наприклад, І. Франко у своїй відомій статті «Літературна мова і діалекти» дійшов висновку, що «Та для нас важніше те, чи і на скільки ті діалекти доси проявили силу й охоту маніфестувати себе в літературі. Тут мусимо сказати, що лемківський діалект дуже виразно проявляє себе в численних писаннях XVII і XVIII в., що повстали на місці, де тоді почало було творити ся цікаве огнище освіти в священничих родинах Свідзінських, Чернявських, Олесницьких, Прислопських і т. п.» [6]. Таким чином, письменник, розглядаючи різноманітні приклади використання діалектів у літературних творах, підтверджує, що існування літературної мови неможливе без врахування діалектної складової.

На сучасному етапі розвитку української мовознавчої науки діалектне мовлення також є широко досліджуваним, зокрема, такими науковцями, як Г. Гримашевич [2], М. Д. Захарчук [7], Б. Коваленко [4], Т. Савчин [3], Н. М. Торчинська [8], Т. Ястремська [1]. Стосовно слобожанського діалекту наявні наукові розвідки В. В. Береговенко [9], О. В. Божко [10]. Однак варто зазначити, що війна показує живе мовлення у стресових умовах, що дає новий поштовх дослідженню слобожанського діалекту.

Мета дослідження – визначити мовні особливості слобожанського діалекту української мови на основі відеоматеріалів про початок війни Росії проти України. Відповідно до мети, завданнями дослідження є: 1) визначити поняття діалекту; 2) представити загальні характеристики діалектів української мови; 3) подати основні особливості слобожанського діалекту; 4) проаналізувати особливості прояву слобожанського діалекту у відеоматеріалах з півночі Луганської області про початок війни Росії проти України.

Виклад основного матеріалу. Діалекти – це територіально обмежена форма існування мови, що має тільки усну сферу комунікації. Українська національна мова утворилася на основі концентрації діалектів південних та південно-західних земель. Деякі історики вважають, що це відбулося в кінці XVII – на початку XVIII ст., інші ж визнають, що східнослов'янські мови почали формуватися після розпаду праслов'янської етномовної спільності (V–VI ст.) з пізньопраслов'янських діалектів східного ареалу без посередництва східнослов'янської прамови [7, с. 1].

В українській діалектній мові розрізняють три наріччя, у кожному з яких виокремлюють діалекти та говори:

1) північне, або поліське, наріччя (на території сучасної Чернігівської області, в північних районах Сумської, Київської, Житомирської, Рівненської та Волинської областей, а також у низці південних районів Білорусі): а) східнополіський, або лівобережнополіський, діалект; б) середньополіський, або правобережнополіський, діалект; в) західнополіський, або волинсько-поліський, діалект (до нього прилягають і підляські, або надбузько-поліські, говірки);

2) південно-східне наріччя (на території південних районів Київської та Сумської областей, на всій території Харківської, Луганської, Донецької, Полтавської, Дніпропетровської,

Запорізької, Херсонської, Черкаської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської областей (в останніх чотирьох областях виняток становлять окремі райони), у Криму, а також у суміжних районах Курської, Белгородської, Воронежської, Ростовської областей Росії, в Краснодарському краї та ін.): а) середньонаддніпрянський діалект (київський і полтавський говори); б) слобожанський діалект; в) степовий діалект;

3) південно-західне наріччя (на території Вінницької, Хмельницької, Тернопільської, Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської областей, у південних районах Житомирської, Рівненської, Волинської областей, у деяких районах Черкаської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської областей, а також частково в Польщі, Чехії, Словаччині, Румунії): а) волинсько-подільський діалект (південноволинський і подільський говори); б) галицько-буковинський діалект (наддністрянські, покутсько-буковинські, східнокарпатські, або гуцульські, а також надсянські говори); в) карпатський діалект (північнокарпатські, або бойківські, середньокарпатські, західнокарпатські, або лемківські, говори) [8, с. 11–12].

Тож слобожанський діалект – один із сучасних діалектів південно-східного наріччя української мови, поширений у південно-східних регіонах Сумської та Харківської областей, на півночі Луганської, а також на суміжних територіях Росії, включаючи південні райони Курської області та інші. Цей діалект в значній мірі співпадає з історичною територією Слобідської України та він межує на сході з південноросійськими діалектами, на півдні – зі степовим діалектом, на заході – з середньонаддніпрянським діалектом.

Слобожанський діалект формувався переважно протягом XVI–XVII століть у результаті взаємодії та подальшого розвитку переселенських середньонаддніпрянського, східнополіського, частково подільського та південноросійського діалектів, структурний зв'язок з якими залишається відчутним і сьогодні. Внутрішня диференціація слобожанського діалекту є мінімальною [10, с. 20].

До найхарактерніших ознак слобожанського діалекту відносяться такі: 1) ненаголошені звуки [е], [и] у вимові зближуються; 2) дзвінки приголосні в кінці слів і в середині перед глухими зберігають дзвінкість; 3) послідовне розрізнення звуків [р] і [р']; 4) пом'якшення звука [л]; 5) уживання в багатьох говірках вставного *н*: *м'ясо, сімня, пам'ять*; 6) форми дієслів I дієвідміни в першій особі однини теперішнього часу: *ходю, носю, крутю*; 7) форми дієслів I дієвідміни в третій особі однини теперішнього часу: *зна, гра, співа*; 8) в дієсловах II дієвідміни в третій особі однини теперішнього часу, якщо наголос падає не на закінчення, вживається флексія *-е*: *ходє, носє, водє*. Однак діалекти та наріччя відрізняються одне від одного не лише рисами фонетичними й граматичними, а й рисами словниковими чи лексичними. Як і кожен інший, слобожанський діалект має притаманний лише йому словниковий склад [9, с. 45–46].

Активізація діалектного мовлення в умовах війни пов'язана з тим, що у стресових ситуаціях люди можуть шукати підтримки серед своїх співрозмовників, особливо тих, які розмовляють на тому ж діалекті. Використання власного діалекту може створити відчуття зв'язку та співчуття. До того ж, використання діалекту може бути для людини більш комфортним у стресових ситуаціях. Діалект є частиною ідентичності та культурного спадку, і його використання може створювати відчуття стабільності та підтримки у непевних часах. Крім того, у стресових ситуаціях люди частіше спираються на автоматичні процеси, включаючи мовлення. Якщо діалектне мовлення є для них звичним, вони можуть використовувати його навіть без свідомого наміру.

Проаналізовані відеоматеріали з Інтернет-ресурсу YouTube дозволяють зробити висновки щодо сучасних лінгвістичних особливостей слобожанського діалекту української мови, що використовується жителями північних районів Луганської області.

Зокрема, на фонетичному рівні ненаголошений звук [и] дійсно зближується із звуком [е], як, наприклад, у фрагменті: *Новосковчани, скажіть «Україна»*. – *Україна* [11, 00:10–00:15].

У цьому випадку *новопсковчани* – це звернення до жителів Новопсковської громади, які вийшли зупиняти колони російських окупантів. У слові *новопсковчани* остання літера *и* має звучання [и^е], що співзвучно із спорідненими російськомовними зверненнями (пор. *новопсковчане*, *старобільчане*), таким чином, фонетично *новопсковчани* має проміжне між українськомовним та російськомовним звучанням, що пояснюється наближенням регіону до областей Росії.

Спостерігається і зворотна ситуація, де звук [е] наближається до [и] в ненаголошеному складі: *Старобільськ – це Україна! Це наша земля* [12, 00:31–00:34]. У наведеному фрагменті відбувається наближення звука [е] до [и] у слові *земля*.

Так само літера *о* в ненаголошеній позиції звучить як [о^а]: *Слава нації! Смерть ворогам!* [12, 00:05–00:06]. В обох випадках у слові *ворогам* звук [о] наближається до [а].

Відмінною рисою слобожанського діалекту постає також наближення в ненаголошеній позиції звука [и] до [і], особливо в назвах населених пунктів, які через свою належність до СРСР довгий час були зросійщені, наприклад: *Це Білокуракине. Приїхали руські ублюдки, руський мір нам показувать* [Білокуракине, 00:12–00:16]. В назві селища міського типу *Білокуракине* літера *и* звучить як [и^і], таким чином, наближаючись одночасно і до питомо українського, і до зросійщеного звучання назви населеного пункту.

Характерною фонетичною рисою слобожанського діалекту є також м'якість літер *щ* та *ч*, наприклад: *Їдьте звідси, вас ніхто не чекає!* [13, 11:23], де у слові *чекає* [ч'е"кайе"] звук [ч'] м'який.

На морфологічному рівні носії слобожанського діалекту часто редукують початкове *в-* у займенниках, наприклад: *Та тварі они* [13, 06:38–06:39]. *Они* – редукована версія саме українського *вони*, а не російського *они*, оскільки звучання лексеми залишається повністю українським.

Окрім того, дієслова І дієвідміни в першій особі множини редукують кінцеве *-о*, наприклад: *Їжджайте звідси, ми вас не хочем. Загарбники!* [13, 09:08–09:09]. Якщо в загальнолітературній мові *хотіти* відмінюється як *хочемо*, носії слобожанського діалекту використовують *хочем*.

Дієслова І дієвідміни в інфінітиві у слобожанському діалекті закінчуються на *-ть*, а не *-ти*: *О, герой іде з автоматом! Зараз буде розганять!* [13, 09:08–09:09], де замість літературного *розганяти* використовується *розганять*.

Лексично слобожанський діалект використовує праслов'янські лексеми, менш властиві іншим діалектам української мови, наприклад: *Ми вас тут не ждем. За вами йде тіки война. Уходьте отсудава* [11, 00:34–00:39]. Так, слово *ждати* має праслов'янське походження (*žьdati*, від якого походять лексеми з подібним значенням литовській, латиській, білоруській, болгарській, російській, білоруській та інших слов'янських мовах) (пор. *чекати*, що походить від праслов'янського *čekati* «досягати, хапати» та змінило свої значення у процесі мовної еволюції).

У значній кількості випадків жителі Луганщини використовують російські слова, адаптуючи їх до української граматики, наприклад: *В Новопсков руський мір прийшов. Новопсков зустрічає руський мір* [11, 00:00–00:09]. У цьому випадку слово *встрічає* походить від російського *встречает*. Хоча в українській мові є близьке за вимовою слово *стрічати*, початковий звук [в] свідчить про те, що *встрічає* походить саме від російського слова. При цьому закінчення слова є повністю українським *-ає* (пор. *ладнає, гойдає*).

Висновки і перспективи подальших досліджень. У ході дослідження виявлено, що діалекти – це територіально обмежена форма існування мови, що має тільки усну сферу комунікації. Українська національна мова утворилася на основі концентрації діалектів південних та південно-західних земель. В українській діалектній мові розрізняють три наріччя, у кожному з яких виокремлюють діалекти та говори: 1) північне, або поліське, наріччя (східнополіський, або лівобережнополіський, середньополіський, або правобережнополіський, західнополіський, або волинсько-поліський діалекти); 2) південно-східне наріччя (середньонадніпрянський,

слобожанський, степовий діалекти); 3) південно-західне наріччя (волинсько-подільський, галицько-буковинський, карпатський діалекти). Слобожанський діалект – один із сучасних діалектів південно-східного наріччя української мови, поширений у південно-східних регіонах Сумської та Харківської областей, на півночі Луганської, а також на суміжних територіях Росії, включаючи південні райони Курської області та інші.

Активізація діалекту в умовах війни пов'язана з тим, що у стресових ситуаціях люди шукають підтримки серед співрозмовників на тому ж діалекті, що створює відчуття зв'язку та комфорту. Діалект є частиною ідентичності та культурного спадку, що забезпечує відчуття стабільності й підтримки. У стресових ситуаціях люди частіше спираються на автоматичні процеси мовлення, тому вони можуть використовувати діалект без свідомого наміру. У ході дослідження проявів слобожанського діалекту української мови у відеоматеріалах з півночі Луганської області про початок війни Росії проти України визначено такі найбільш відмінні його риси, що виявляються навіть у найпростіших висловлюваннях: 1) на фонетичному рівні зближення звуків [e] – [и], [o] – [a], [и] – [і], м'якість шиплячих *щ* та *ч*; 2) на морфологічному рівні редукування *в-* на початку займенників; 3) на граматичному рівні редукування *-о* в дієсловах I дієвідміни в першій особі множини в теперішньому часі, закінчення *-ть* у дієслів I дієвідміни в інфінітиві; 4) на лексичному рівні тяжіння до праслов'янських лексем, менш властивих іншим діалектам української мови та українізація російських лексем.

Проведене дослідження також демонструє широкі перспективи для подальших розвідок. Зокрема, додаткової уваги потребує вивчення інших діалектів, властивих мовленню жителів Луганщини, Донеччини, Херсонщини та інших областей України, які наразі перебувають під окупацією, однак відчайдушно боролися з окупантами, на основі відеоматеріалів та хронік подій. До того ж, перспективним напрямком дослідження постає вивчення особливостей репрезентації діалектного мовлення українців залежно від соціального становища та місця проживання (міська чи сільська місцевість).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ястремська Т. Моделювання українського діалектного простору: концепти *ВЕРХ* / *НИЗ*. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2021. 804 с.
2. Гримашевич Г. Українська діалектологія в контексті сучасних напрямів лінгвістики. *Актуальні проблеми мовознавства та лінгвометодики в умовах війни в Україні*: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю), 21 лютого 2023 року. За заг. ред. К. Я. Климової. Житомир: Поліський національний університет, 2023. С. 17–22.
3. Савчин Т. Проблеми диференціації понять «мова» та «діалект» в українському соціолінгвістичному просторі. *Studia methodologica*. 2022. № 54. С. 92–103.
4. Коваленко Б. Комплексне дослідження використання діалектів у мові української художньої літератури. *Українська мова*. 2011. № 1. С. 125–129.
5. Ермоленко С. Я. Сучасна літературна мова і діалекти. *Рідне слово*. 1972. № 6. С. 14–15.
6. Франко І. Літературна мова і діалекти. URL: <https://zbruc.eu/node/68718> (дата звернення: 20.04.2024).
7. Захарчук М. Д., Радомська Л. А. Вплив діалектів на формування сучасної української мови/ Матеріали L науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 10-12 березня 2021 р. Вінниця: ВНТУ, 2021. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/37990/90552.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (дата звернення: 20.04.2024).
8. Торчинська Н. М. Українська діалектологія: навчальний посібник. Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2017. 158 с.
9. Береговенко В. В. Говори південно-східного наріччя. *Говірка і культура мого села*: зб. матеріалів Інтернет-конференції. Упор. С. І. Січкара, В. П. Архипова. Черкаси: Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 2018. С. 44–48.
10. Божко О. В. Слобожанський говір. *Культурне розмаїття: матеріальна та нематеріальна культура різних країн світу*: зб. матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 12 червня 2020 р. Харків: ХНУРЕ, 2020. С. 20–21.

11. «За вами йде війна і смерть. Йдіть звідси!»: у Новоюскові зустріли військових РФ | Луганщина. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=htffxTZJ66s&ab_channel=РадіоСвободаУкраїна (дата звернення: 20.04.2024).

12. У Старобільську місцеві мешканці влаштували мітинг проти окупантів. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=nMThx8xXv6w&ab_channel=UkrinformTV (дата звернення: 20.04.2024).

13. Російські окупанти в смт. Білокуракине ч.1. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=NJkPxсHeYMY&ab_channel=БілокуракинськаСелищнарада (дата звернення: 20.04.2024).